

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378.147:94(477):355.01

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20478836>

**Теоретичні та методичні засади викладання російсько-української
війни у вищих військових навчальних закладах**

Надія Михайлівна Шостаківська,

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри інформаційної діяльності та соціальних наук

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя м.

Тернопіль, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7732-6186>

Артем Олегович Іванніков,

капітан 2 рангу, оперативний черговий відділу оперативних чергових,

Командний центр штабу командування Військово-Морських Сил Збройних

Сил України м. Одеса, Україна

<https://orcid.org/0009-0006-4335-9912>

Прийнято: 12.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

***Анотація.** У статті досліджено теоретико-методичні засади викладання подій російсько-української війни у закладах вищої освіти та вищих військових навчальних закладах. Обґрунтовано, що вивчення російсько-української війни сьогодення має специфічний характер, оскільки поєднує академічне осмислення історичних процесів, національно-патріотичне виховання, формування національної ідентичності, критичного мислення, медіаграмотності та психологічної стійкості здобувачів освіти.*

Проаналізовано конструктивістський, наративний, критичний, емоційно-ціннісний, компаративний, герменевтичний, феноменологічний і соціокультурний підходи до викладання подій війни сьогодення. Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні інтегративної моделі викладання російсько-української війни у ВВНЗ, яка поєднує історико-аналітичний, травмочутливий, медіаосвітній, ціннісно-громадянський і військово-професійний компоненти. Уточнено педагогічні умови роботи з подіями незавершеного історичного процесу, що безпосередньо пов'язаний із досвідом здобувачів освіти та викладачів. Доведено доцільність інтеграції зазначених підходів у єдину педагогічну модель, що враховує травматичний досвід здобувачів освіти, потребу в безпечному освітньому середовищі, специфіку інформаційної війни та професійну спрямованість підготовки майбутніх військових фахівців. Запропоновано педагогічні умови ефективного викладання: робота з первинними джерелами, усноісторичними свідченнями, медіатекстами, проблемними ситуаціями, порівняльним аналізом і рефлексивними практиками.

Ключові слова: російсько-українська війна, заклади вищої освіти, вищі військові навчальні заклади, критичне мислення, медіаграмотність, травмочутливе навчання, наративний підхід.

Theoretical Approaches to Teaching of the Russian-Ukrainian War in Higher Education Institutions and Higher Military Educational Institutions

Abstract. The article examines the theoretical and methodological foundations of teaching the events of the Russian-Ukrainian war in higher education institutions and higher military educational institutions. It is substantiated that the study of Ukraine's contemporary history during an ongoing war has a specific character, as it combines academic interpretation of historical processes, civic and patriotic education, the formation of national identity, critical thinking, media

literacy, and psychological resilience of students. The article analyzes constructivist, narrative, critical, emotional-value, comparative, hermeneutic, phenomenological, and sociocultural approaches to teaching the events of the war. The scientific novelty of the study lies in the theoretical substantiation of an integrative model for teaching the Russian-Ukrainian war in higher education institutions and higher military educational institutions. This model combines historical-analytical, trauma-informed, media-educational, civic-value, and military-professional components. The article also clarifies the pedagogical conditions for teaching an unfinished historical process that is directly connected with the personal and professional experience of students and teachers. The expediency of integrating these approaches into a unified pedagogical model is proven. Such a model should take into account students' traumatic experiences, the need for a safe educational environment, the specific features of information warfare, and the professional orientation of training future military specialists. The article proposes pedagogical conditions for effective teaching, including work with primary sources, oral history testimonies, media texts, problem-based learning situations, comparative analysis, and reflective practices.

Keywords: Russian-Ukrainian war, contemporary history of Ukraine, higher education institutions, higher military educational institutions, critical thinking, media literacy, trauma-informed learning.

Постановка проблеми. Викладання подій російсько-української війни у закладах вищої освіти та вищих військових навчальних закладах є однією з найбільш складних проблем сучасної історичної й педагогічної освіти. На відміну від вивчення історичних подій, віддалених у часі, російсько-українська війна залишається відкритим історичним процесом, безпосередньо пов'язаним із життєвим досвідом здобувачів освіти, викладачів, військовослужбовців, волонтерів і суспільства загалом.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року українська система вищої освіти зіткнулася з масовими переміщеннями

студентів і викладачів, руйнуванням освітньої інфраструктури, необхідністю адаптації освітнього процесу до умов воєнного стану та психологічних наслідків війни. Аналітичний звіт про вищу освіту України під час війни фіксує, що в перші дні повномасштабної агресії освітній процес в університетах був призупинений, а значна частина викладачів і студентів була змушена переміститися в безпечніші регіони України або за кордон [9].

Особливої актуальності ця проблема набуває для вищих військових навчальних закладів, де вивчення подій війни має не лише історико-гуманітарне, а й професійно-прикладне значення. Майбутні офіцери повинні не тільки знати хронологію та причини війни, а й уміти аналізувати бойовий досвід, інформаційно-психологічні операції, трансформацію воєнного мистецтва, взаємодію армії та суспільства, морально-психологічні аспекти стійкості особового складу.

Отже, постає потреба в науковому обґрунтуванні інтегративної педагогічної моделі викладання подій російсько-української війни, яка поєднувала б академічну об'єктивність, критичний аналіз джерел, травмоцутливість, національно-патріотичне виховання та професійну спрямованість підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Проблематика викладання складних, травматичних і контroversійних тем активно розглядається в сучасній європейській та світовій педагогічній науці. Рада Європи у навчальному пакеті *Teaching Controversial Issues* наголошує на необхідності створення безпечного простору в аудиторії, де здобувачі освіти можуть вільно обговорювати складні питання без страху осуду, а також на важливості відкритого й поважного діалогу [2]. Подібну позицію розвиває EuroClío у посібнику щодо викладання історії, яка «ще не стала історією»: у ньому підкреслено потребу поєднання історичної освіти, психології та конфліктології для роботи з чутливими темами недавнього минулого [4].

У працях із критичної педагогіки, зокрема П. Фрейре, освіта розглядається як процес формування критичної свідомості, здатної виявляти нерівність, маніпуляцію та ідеологічний тиск. Праця *Pedagogy of the Oppressed* стала однією з основних для розвитку критичної педагогіки, орієнтованої на діалог, проблематизацію та активну позицію здобувача освіти [5].

В умовах інформаційної війни особливе значення мають дослідження медіаграмотності та цифрової грамотності. Stanford History Education Group доводить ефективність коротких курсів цифрової грамотності: після шести занять здобувачі освіти значно краще розпізнавали сумнівні онлайн-джерела [12]. McGrew і Breakstone підкреслюють, що здатність оцінювати надійність інтернет-джерел є необхідною умовою участі в громадянському житті, оскільки дезінформація активно поширюється навколо соціально-політичних тем [8]. Українські дослідження також підтверджують роль медіаграмотності як чинника захисту інформаційного простору від ворожої дезінформації та розвитку критичного мислення [7].

Окремий напрям становлять праці з травма-інформованої педагогіки. Carello і Butler обґрунтовують, що викладання травматичних тем не є тотожним травма-інформованому викладанню: педагог має не лише

розкривати складний зміст, а й запобігати ретравматизації здобувачів освіти [1]. SAMHSA визначає основні принципи травма-інформованого підходу, серед яких безпека, довіра, підтримка, співпраця та розширення можливостей учасників освітнього процесу [11].

В українському контексті важливими є праці, присвячені трансформації освіти в умовах війни, психологічному супроводу учасників освітнього процесу, медіаграмотності, національній ідентичності та військовій освіті [7; 9]. Дослідження педагогічних перспектив військової освіти в Україні підкреслює необхідність розвитку критичного мислення, рефлексивної культури, інтерактивних методів, проблемного навчання, симуляцій і кейс-методів у підготовці військових фахівців.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених історичній освіті, критичному мисленню, медіаграмотності, травма-інформованому навчанню та військовій педагогіці [1; 2; 4; 7; 8; 11], недостатньо розробленою залишається проблема цілісної методичної моделі викладання подій російсько-української війни саме у ЗВО та ВВНЗ.

Невирішеними залишаються такі аспекти:

по-перше, поєднання академічної об'єктивності з національно-патріотичним вихованням без перетворення навчального процесу на одновимірну ідеологічну трансляцію;

по-друге, методика роботи з подіями, які ще тривають і не мають остаточної історіографічної оцінки;

по-третє, інтеграція травмочутливого підходу в курси новітньої історії України, особливо коли здобувачі освіти мають особистий досвід війни [1; 11];

по-четверте, адаптація загальнопедагогічних підходів до специфіки військової освіти, де аналіз війни повинен формувати не лише громадянську, а й професійну компетентність;

по-п'яте, розроблення системи методів, що одночасно формують історичне мислення, медіаграмотність, стійкість до пропаганди, емпатію, громадянську відповідальність і професійну рефлексію [7; 8; 12; 14].

Метою статті є теоретичне обґрунтування інтегративної моделі викладання подій російсько-української війни у вищих військових навчальних закладах.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

1. Проаналізувати основні педагогічні підходи до викладання подій російсько-української війни.
2. Визначити особливості застосування цих підходів у ЗВО та ВВНЗ.
3. Обґрунтувати необхідність поєднання критичного, наративного, травмочутливого, компаративного, герменевтичного, феноменологічного та соціокультурного підходів.
4. Запропонувати педагогічні умови ефективного викладання подій війни.
5. Окреслити перспективи подальших досліджень у сфері методики викладання російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладання подій російсько-української війни потребує відмови від суто репродуктивної моделі навчання, за якої здобувачі освіти лише засвоюють готовий фактологічний матеріал. Триваюча війна вимагає активної, дослідницької, діалогічної та рефлексивної організації освітнього процесу [3; 14].

Конструктивістський підхід передбачає, що здобувачі освіти не пасивно сприймають знання, а самостійно конструюють розуміння історичних подій через роботу з джерелами, документами, свідченнями очевидців, картами, відеоматеріалами, нормативними актами, аналітичними звітами [3; 13]. У межах цього підходу доцільно застосовувати проблемні запитання: «Які причини російсько-української війни?», «Як змінювалися форми російської

агресії з 2014 року?», «Які наслідки має війна для української державності, суспільства, армії та міжнародної безпеки?».

Для ВВНЗ конструктивістський підхід має особливу цінність, оскільки сприяє формуванню здатності аналізувати бойовий досвід, ухвалювати рішення в умовах невизначеності, працювати з неоднозначною інформацією та робити професійно значущі висновки.

Наративний підхід акцентує увагу на людському вимірі війни. Події війни не можуть бути зведені лише до хронології бойових дій, дипломатичних рішень чи статистичних показників. Вони існують також у формі особистих історій військовослужбовців, волонтерів, медиків, внутрішньо переміщених осіб, цивільних мешканців прифронтових територій, родин загиблих захисників і захисниць України [10; 14].

Метод усної історії дає змогу здобувачам освіти працювати з інтерв'ю, спогадами, щоденниками, листами, фото- й відеосвідченнями. Водночас викладач має наголошувати на критичному ставленні до наративів: пам'ять є суб'єктивною, емоційною та вибірковою. Саме тому особисті свідчення слід зіставляти з документами, офіційними джерелами, незалежними розслідуваннями та науковими інтерпретаціями [10; 14].

Критична педагогіка є особливо актуальною в умовах інформаційної війни. Агресія московитів супроводжується системною дезінформацією, пропагандою, маніпулятивними наративами, спробами викривлення історії та легітимізації імперської політики. Тому викладання подій війни має включати аналіз пропагандистських технік: підміни понять, дегуманізації противника, апеляції до страху, фальшивих аналогій, конспірологічних пояснень, псевдоісторичних аргументів [5; 7; 8].

Практичними формами реалізації цього підходу є аналіз медіатекстів, порівняння повідомлень різних джерел, перевірка фактів, визначення першоджерела інформації, робота з візуальною пропагандою, розбір фейкових

новин. Така робота формує інтелектуальний імунітет до маніпуляцій і є важливою як для цивільних здобувачів освіти, так і для майбутніх військових фахівців [7; 8; 12].

Емоційно-ціннісний і травмочутливий підходи передбачають урахування психологічного стану здобувачів освіти. Війна є не лише предметом вивчення, а й частиною особистого досвіду багатьох студентів і курсантів. Частина з них пережила окупацію, евакуацію, втрату рідних, участь близьких у бойових діях, руйнування дому, тривале перебування в умовах небезпеки [1; 11].

Тому викладач має створювати безпечне освітнє середовище, уникати примусу до публічного розкриття травматичного досвіду, попереджати про емоційно складний контент, надавати можливість альтернативних форм участі в занятті, підтримувати культуру поваги та емпатії [1; 2; 11]. Водночас емоційний вимір не слід вилучати з навчання: співпереживання жертвам війни, повага до захисників України, усвідомлення цінності свободи, гідності та державної незалежності є важливими складовими громадянського становлення.

Компаративний підхід дає можливість розглядати російсько-українську війну в ширшому історичному та міжнародному контексті. Порівняння з іншими війнами XX–XXI століть допомагає виявити спільні риси агресивних воєн, механізми окупаційної політики, форми спротиву, роль міжнародної підтримки, значення інформаційного фронту та довготривалі наслідки збройних конфліктів [4; 14].

У ВВНЗ компаративний підхід може бути використаний для аналізу сучасних форм війни: гібридних операцій, дронної війни, кіберзагроз, інформаційно-психологічних операцій, логістики, мобілізації ресурсів і взаємодії армії з цивільним суспільством.

Водночас для ВВНЗ важливим орієнтиром є модернізація військової освіти відповідно до стандартів НАТО, зокрема впровадження системного

підходу до навчання, сучасних процедур планування та ухвалення військових рішень, а також інкорпорація бойового досвіду України в освітній процес. Це посилює прикладну спрямованість викладання російсько-української війни та забезпечує зв'язок між історико-гуманітарним аналізом і професійною підготовкою майбутніх офіцерів [15].

Герменевтичний підхід спрямований на інтерпретацію історичних текстів, документів, промов, медійних повідомлень і символічних практик. Здобувачі освіти мають навчитися аналізувати не лише факти, а й мову, якою ці факти описуються [6; 10]. Наприклад, використання російською пропагандою евфемізму «спеціальна військова операція» замість слова «війна» є не нейтральним мовним вибором, а способом конструювання альтернативної реальності.

Герменевтичний аналіз допомагає виявляти приховані смисли, ідеологічні коди, маніпулятивні формули, символічне навантаження понять «суверенітет», «деокупація», «патріотизм», «національна ідентичність», «спротив», «перемога» [6; 10].

Феноменологічний підхід зосереджується на досвіді переживання війни самими здобувачами освіти. Він передбачає рефлексивне письмо, есе, дискусії, щоденникові практики, обговорення змін у сприйнятті часу, простору, безпеки, майбутнього, відповідальності та солідарності. Цей підхід є особливо важливим для формування особистісної зрілості, моральної свідомості та здатності осмислювати власний досвід у ширшому історичному контексті [1; 10].

Соціокультурний підхід розглядає війну як комплексний феномен, що змінює не лише політичну чи військову сферу, а й повсякденне життя, комунікацію, мову, пам'ять, символи, соціальні ролі та ідентичності [13]. У межах цього підходу здобувачі освіти можуть аналізувати волонтерський рух, культуру пам'яті, трансформацію публічного простору, нові практики

солідарності, роль соціальних мереж, зміну ставлення до української мови, формування ідентичності захисника, волонтера, переселенця, громадянина держави, що бореться за незалежність [7; 9; 13].

Узагальнення наведених підходів дає змогу запропонувати інтегративну модель викладання подій російсько-української війни. Її структурними компонентами є: *когнітивний компонент* – засвоєння фактів, понять, хронології, причинно-наслідкових зв'язків [14]; *аналітичний компонент* – робота з джерелами, критичне мислення, фактчекінг, порівняльний аналіз [7; 8; 12; 14]; *ціннісний компонент* – формування громадянської відповідальності, патріотизму, поваги до людської гідності та прав людини [2; 5]; *емоційно-рефлексивний компонент* – осмислення особистого й колективного досвіду війни [1; 10; 11]; *професійний компонент* – для ВВНЗ: аналіз бойового досвіду, воєнно-політичних рішень, інформаційної безпеки, морально-психологічної стійкості; *соціокультурний компонент* – розуміння трансформацій українського суспільства, пам'яті, ідентичності та культури [9; 13].

Ефективне викладання подій російсько-української війни у ВВНЗ вимагає інтеграції різних теоретичних підходів у цілісну методичну систему, що враховує специфіку освітнього середовища, потреби здобувачів освіти, професійну спрямованість підготовки та педагогічні цілі [2; 3; 4; 14]. Взаємозв'язок основних педагогічних підходів до викладання подій російсько-української війни можна представити у вигляді структурної моделі.

Ефективність цієї моделі залежить від педагогічних умов її реалізації. До них належать: підготовленість викладача до роботи з чутливими темами; використання різних типів джерел; дотримання принципів академічної доброчесності; створення безпечного простору для дискусії; співпраця з психологами; застосування інтерактивних методів; адаптація змісту до професійного профілю здобувачів освіти; регулярне оновлення навчальних матеріалів відповідно до розвитку подій та історіографії [1; 2; 4; 11].

Рис. 1. Інтегративна модель педагогічних підходів до викладання російсько-української війни

Висновки. Викладання подій російсько-української війни у ВВНЗ є складним педагогічним завданням, що потребує інтеграції історичної науки, педагогіки, психології, медіаосвіти, громадянської освіти та військово-професійної підготовки.

Обґрунтовано, що жоден окремий підхід не може повністю забезпечити якісне вивчення цієї теми. Конструктивістський підхід активізує дослідницьку позицію здобувачів освіти; наративний – розкриває людський вимір війни;

критична педагогіка – формує стійкість до дезінформації; травмочутливий підхід – забезпечує етичність і психологічну безпеку навчання; компаративний – розширює історичний контекст; герменевтичний – поглиблює інтерпретаційні навички; феноменологічний – сприяє особистісній рефлексії; соціокультурний – дає змогу зрозуміти війну як чинник трансформації суспільства.

Для вищих військових навчальних закладів така модель має додаткове значення, оскільки сприяє формуванню воєнно-професійного мислення, здатності аналізувати бойовий досвід, протидіяти інформаційно-психологічним операціям і діяти відповідально в умовах сучасної війни. Особливої ваги набуває поєднання історико-гуманітарного змісту з аналізом сучасних бойових практик, інформаційної безпеки, морально-психологічної стійкості та стандартів військової освіти, орієнтованих на взаємосумісність із країнами НАТО [15].

Практичні рекомендації за результатами дослідження полягають у такому: навчальні заняття слід організовувати за принципами травмочутливого підходу: попереджати здобувачів освіти про емоційно складний контент, уникати примусу до публічного обговорення особистого травматичного досвіду, забезпечувати можливість альтернативних форм участі та співпрацювати з фахівцями психологічної служби. Для розвитку критичного мислення й медіаграмотності варто систематично використовувати фактчекінг, порівняння джерел, аналіз пропагандистських наративів, виявлення маніпулятивної лексики, фейкових повідомлень і псевдоісторичних аргументів. У ВВНЗ необхідно посилити професійно-прикладний компонент: аналіз бойового досвіду, сучасних форм війни, інформаційно-психологічних операцій, військового лідерства, морально-психологічної стійкості особового складу, процедур ухвалення рішень і взаємодії армії з цивільним суспільством.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні конкретних навчальних програм, методичних рекомендацій, кейсів, системи оцінювання результатів навчання та цифрових ресурсів для викладання подій російсько-української війни у ВВНЗ.

Список використаних джерел

1. Carello, J., & Butler, L. D. (2014). Potentially perilous pedagogies: Teaching trauma is not the same as trauma-informed teaching. *Journal of Trauma & Dissociation*, 15(2), 153–168. <https://doi.org/10.1080/15299732.2014.867571>. (дата звернення: 19.04.2026).
2. Council of Europe. (2015). *Living with controversy: Teaching controversial issues through education for democratic citizenship and human rights (EDC/HRE): Training pack for teachers*. Council of Europe Publishing. <https://edoc.coe.int/en/human-rights-democratic-citizenship-and-interculturalism/7738-teaching-controversial-issues.html>. (дата звернення: 18.03.2026).
3. Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan. https://books.google.com/books/about/Experience_and_Education.html?id=oFZIAAAAMAAJ. (дата звернення: 16.03.2026).
4. Savicka, J., Marić, D., Radaković, A., & Wansink, B. (2025). *Teachers' guide for teaching sensitive and controversial issues in the post-Yugoslav space*. EuroClio. <https://euroclio.eu/download/teaching-history-that-is-not-yet-history-teachers-guide-for-teaching-sensitive-and-controversial-issues-in-the-post-yugoslav-space/>. (дата звернення: 13.03.2026).
5. Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Herder and Herder. https://books.google.com/books/about/Pedagogy_of_the_Oppressed.html?id=8pxQAAAAMAAJ. (дата звернення: 14.03.2026).

6. Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and method* (2nd rev. ed.). Continuum. https://books.google.com/books/about/Truth_and_Method.html?id=SkdMAQAAQBAJ. (дата звернення: 16.03.2026).
7. Горбань, Ю., Олійник, О. (2024). Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінформації в час війни. *Український інформаційний простір*, 1(13), 194–205. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300896](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300896)
8. McGrew, S., & Breakstone, J. (2023). Civic online reasoning across the curriculum. *Educational Leadership*, 80(5), 44–49. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1405276.pdf> (дата звернення: 15.03.2026).
9. Nikolaiev, Y., Riy, G., & Shemelynets, I. (2023). *War in Ukraine: Reshaping the higher education sector: Analytical report*. Borys Grinchenko Kyiv University. <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/HigherEd-in-Times-of-War-EN.pdf> (дата звернення: 16.03.2026).
10. Ricoeur, P. (1984). *Time and narrative* (Vol. 1). University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/T/bo5962044.html>. (дата звернення: 14.03.2026).
11. Centers for Disease Control and Prevention. (2025). *Infographic: 6 guiding principles to a trauma-informed approach*. SAMHSA. <https://www.samhsa.gov/resource/dbhis/infographic-6-guiding-principles-trauma-informed-approach>
12. Stanford Graduate School of Education. (2022, April 19). *It doesn't take long to learn how to spot misinformation online, Stanford study finds*. <https://ed.stanford.edu/news/it-doesn-t-take-long-learn-how-spot-misinformation-online-stanford-study-finds>. (дата звернення: 17.03.2026).
13. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

https://books.google.com/books/about/Mind_in_Society.html?id=RxjjUefze_oC
(дата звернення: 19.03.2026).

14. Wineburg, S. (2001). *Historical thinking and other unnatural acts: Charting the future of teaching the past*. Temple University Press.
https://books.google.com/books/about/Historical_Thinking_and_Other_Unnatural.html?id=UigxtAEACAAJ. (дата звернення: 16.03.2026).

15. Ministry of Defence of Ukraine. (2025, April 15). *Military education in Ukraine in line with NATO standards: DEEP program results in 2024*.
<https://mod.gov.ua/en/news/military-education-in-ukraine-in-line-with-nato-standards-deep-program-results-in-2024> (дата звернення: 18.03.2026).